

NATO v 70. a 80. letech 20. století

Doc. PhDr. Zdeněk Kříž, Ph. D.

Počátky détente - SALT

Harmelova zpráva – zájem NATO na uvolňování napětí ve vztazích s SSSR – NATO je silné a může si to dovolit.

Listopad 1969 - byly zahájeny v Helsinkách rozhovory o omezení strategických jaderných zbraní (*Strategic Arms Limitation Talks* " SALT).

Cíl: stabilizovat rovnováhu ve zbrojení mezi SSSR a USA. Jednání byla vedena v sedmi kolech, střídavě ve Vídni a Helsinkách.

K slavnostnímu podpisu došlo při příležitosti návštěvy amerického prezidenta Richarda Nixona v Moskvě 26. května 1972.

Komplex *SALT I* sestával ze dvou dokumentů " *Dohody* "o omezení systémů protiraketové obrany (takzvaná dohoda ABM " Anti-Ballistic-Missile) a *Dohody o některých opatřeních k omezení strategických útočných zbraní*, uzavírané na pět let.

Tato smluvní ustanovení ovšem nebránila žádné z velmocí v kvalitativním zdokonalování povolených systémů.

Květen 1970 - Na zasedání rady NATO v Římě schváleno komuniké a deklarace o vzájemném a rovnoměrném snížení počtu ozbrojených sil NATO a zemí Varšavské smlouvy .

Jednání MBFR – do ztracena. Jedna z mnoha odzbrojovacích iniciativ.

KBSE

Prosinec 1970 - Výroční zasedání hlavních grémií NATO je poznamenáno vlivem vstupu v platnost Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT) a zahájením americko-sovětských jednání o omezení jaderných zbraní (SALT).

Celoevropská konference – SSSR v 60. letech trval na vylučování USA z jednání – odpor k návrhům. Změna sovětského přístupu poč. 70. let – problémy v sovětsko-čínských vztazích – ochota SSSR souhlasit s participací USA.

1972 - NAC se vyslovila pro přípravné rozhovory o zahájení KBSE.

červen 1974 - Na slavnostním zasedání u příležitosti 25. výročí podpisu Washingtonské smlouvy schválil NAC v Ottawě takzvanou **Atlantickou deklaraci o smyslu a cílech Aliance** a o vztazích s Východem – ovlivněna détentem.

1975 – Konference v Helsinkách, tři koše.

1977 - Summit NATO v Londýně.

Vyhodnocení helsinského Závěrečného aktu. Pozitivní vývoj, ale nenaplněná očekávání, kritika nedodržování LP v socialistických státech.

Zadání ministrům obrany vypracovat dlouhodobý program rozvoje obranné kapacity Aliance do roku 1980.

„Potíživost“ v NATO – kyperský problém I.

Turecká invaze na Kypr byla invaze turecké armády na ostrovní stát Kypr, která proběhla ve dnech 20. července až 18. srpna 1974 jako odpověď na kyperský státní převrat z července téhož roku.

Deklarována Kyperská helenistická republika (záhy padla) - vlády se ujal **Nikos Sampson (prezidentem byl pouze devět dní), propagátor spojení Kypru s Řeckem.**

Za převratem stála řecká vojenská junta (u moci od 1967), samotný puč provedla Kyperská národní garda. **Primárními viníky politické krize na Kypru z roku 1974 jsou Řekové – kyperští i ti z „mateřské“ země (Řecka).**

Následkem toho se řecká vojenská junta zhroutila a byla nahrazena demokratickou vládou. **V srpnu 1974 další turecký postup vyústil v zabránění 40 % ostrova dle etnického klíče.** Linie příměří ze srpna se stala nárazníkovou zónou OSN, které se říká „Zelená linie“.

Srpen 1974 - Řecká vláda oznámila, že vystupuje z vojenského integrovaného systému NATO (zůstává pouze členem Aliance) na protest proti postoji NATO k řešení kyperského problému (turecká invaze).

1980 - Řecký parlament schválil opětné začlenění Řecka do vojenského integrovaného systému NATO, ze kterého vystoupilo v roce 1974 na protest proti postoji NATO k řešení kyperského problému.

Roku 1983 vyhlásila nezávislost Turecká republika severního Kypru, ačkoliv je dosud uznána pouze Tureckem. Mezinárodní komunita považuje území Turecké republiky severního Kypru za území patřící Kyperské republice, které je nezákonně okupováno tureckými oddíly.

„Potížisté“ v NATO – kyperský problém II.

Vliv na spolupráci EU - NATO. Kypr člen EU, Turecko člen NATO. Kypr blokuje účast Turecka na SBOP EU (spolupráce v EOA) Turecko spolupráci NATO a EU.

Řecko považuje Turecko za protivníka a má se za to, že se připravuje i k vedení války s ním. Neproporcionálně silné ozbrojené síly – jeden z důvodů problémů řeckých veřejných rozpočtů.

Řecko bylo lukrativním trhem pro americké, německé a francouzské zbrojovky, pořizovalo si také ruské zbraně. **Řecko - k menšině zemí NATO, které plní známý závazek o vynakládání nejméně 2 % HDP na obranu;** ještě před několika lety dávaly Atény dokonce 3 % a v současnosti je to bezmála 2,5 % HDP.

140 000 vojáků v aktivní službě, okolo 1400 tanků, cca 2000 dalších obrněných vozidel, přes 3000 dělostřeleckých zbraňových systémů, asi 270 bojových letounů, osm ponorek a třináct velkých hladinových válečných lodí.

Obě země se už několikrát málem dostaly do války; určitě nejznámější případ představuje **tzv. kyperská raketová krize v letech 1997–1998.**

Vláda Kypru se rozhodla poříditi ruské komplexy protiletadlových raket dlouhého dosahu S-300, což ale Turecko prohlásilo za hrozbu pro svoji bezpečnost.

Situace se vyhrocovala a Turci se zřejmě připravovali na vojenskou operaci, která by měla tyto zbraně (v případě skutečného rozmístění) zlikvidovat, kdežto Řecko dalo najevo, že bude tyto prostředky bránit.

Rakety instalovány na řeckém ostrově Kréta a od roku 2007 jsou v majetku vlády Řecka.

Francie a Španělsko

Francouzská otázka

1966 – vystoupení z vojenských struktur NATO.

červen 1976 - Na zasedání Euroskupiny se 10 členských států vyslovilo pro další spolupráci s Francií - francouzská strategie „**nezávislost ale věrnost Alianci**“ (viz minulá přednáška)

10. prosince 1976 - Na jednání NAC předložen návrh na ustanovení takzvaného řídicího direktoriátu, jehož členem by vedle USA, SRN a Velké Británie měla být také Francie – **nebylo realizováno.**

Španělsko – tranzitivní proces k demokracii po pádu Frankova režimu.

10. prosince 1981 - Na zasedání NAC podepsán protokol o přijetí Španělska do NATO.

Květen 1982 - Španělsko se stalo členem Aliance. Jeho vojenské síly nebyly součástí vojenského integrovaného systému NATO.

1986 - Referendum ve Španělsku potvrdilo souhlas jeho obyvatel s členstvím v NATO.

Úvolňování z pozice síly

1977 - Na zasedání NATO v Bruselu schválili ministři obrany členských zemí program dlouhodobého rozšiřování a modernizace výroby zbraní.

Bylo schváleno zvyšování každoročního vojenského rozpočtu členských států NATO o tři procenta.

V západní Evropě otevřena otázka SS-20.

Od roku 1977 začal SSSR nahrazovat staré rakety středního doletu, které byly namířené na cíle v západní Evropě, modernějšími systémy typu SS-20. Členské státy NATO se tímto krokem cítily ohroženy a hodnotily jej jako jednostranné porušení principu strategické rovnováhy v Evropě.

1978 - Na zasedání NAC ve Washingtonu schválen dlouhodobý program posilování konvenčních i jaderných sil NATO - náklady 80-100 miliard dolarů za 10 let.

Prosinec 1979 - Na zasedání ministrů zahraničí a obrany členských zemí NATO (bez Řecka a Francie) v Bruselu schváleno takzvané dvojí usnesení (dozbrojit a jednat). Jednalo se o rozmístění 572 nových amerických raket středního doletu v západní Evropě (464 raket s plochou dráhou letu a 108 Pershing 2) za současného jednání se SSSR o jaderném odzbrojování.

Květen 1980 - Alianční návrh SSSR o kontrolovaném omezování strategických zbraní v Evropě (někdy též nazýváno dvojím usnesením - "dozbrojit a jednat").

Eskalace studené války

1979 – sovětská invaze do Afghánistánu.

1981 – nástup Ronalda Reagana - k pokračování rozhovorů o kontrole zbrojení odmítavý postoj a SSSR označoval zcela otevřeně za „říši zla“.

I přes tento Reaganův odmítavý postoj byla v červnu 1982 v Ženevě zahájena nová jednání o omezení strategických zbraní.

Prezident Reagan zavedl posléze pro jednání, označovaná původně SALT, termín *START* (Strategic Arms Reduction Talks).

V březnu 1983 vyhlásil prezident Reagan projekt, nazvaný *strategickou obrannou iniciativou* (Strategic Defense Initiative, SDI).

Tento projekt zásadním způsobem změnil vývoj situace v oblasti vývoje a výroby strategických zbraní, respektive jejich kontroly.

1982 – Rogersův plán v NATO – koncept rozvoje konvenčních sil, důraz na kvalitativní zbrojení.

SDI předpokládal vybudování protiraketového obranného systému v kosmickém prostoru.

Jaderná debata a SDI

Říjen 1983 - na zasedání skupiny pro jaderné plánování bylo přijato komuniké, ve kterém ministři obrany potvrdili **rozhodnutí rozmístit nové rakety středního doletu.**

Zároveň oznámili, že během příštích 5-6 let bude ze západní Evropy staženo 1400 taktických jaderných zbraní. Jaderný potenciál NATO v Evropě měl být omezen na stav z roku 1961.

Koncem listopadu 1983 schválil Spolkový sněm SRN rozmístění raket středního doletu a střel s plochou dráhou letu na svém území. **Podobná rozhodnutí postupně učinily další parlamenty západoevropských zemí – odpor evropské levice.**

Na tyto skutečnosti reagoval Sovětský svaz demonstrativním odchodem ze ženevských jednání o omezení zbraní středního dosahu a opustil jednací stůl i v rámci rozhovorů START. **Tím se odzbrojovací jednání na všech úrovních zastavila.**

Listopad 1984 - NATO rozmístilo "přibližně pětinu" z 572 raket Pershing 2 a střel s plochou dráhou letu.

1985 - členské země (kromě Nizozemska, Francie a Kanady) se připojily k americkému programu Strategické obranné iniciativy.

1985 – nástup Michaila Gorbačova, změna sovětské zahraniční politiky.

Změna sovětské zahraniční politiky

1985 – nástup Michaila Gorbačova, změna sovětské zahraniční politiky.

Gorbačov chtěl socialismus zachránit, a proto dospěl k závěru, že, aby jej mohl zachránit, je nutné socialismus reformovat.

Gorbačov se k cílům reformy, nazývaných „přestavbou“, vyjádřil takto:

„Úspěch přestavby dokáže, že socialismus je nejen schopen vyřešit historický úkol dosáhnout nejvyšší úrovně vědeckotechnického pokroku, ale že jej vyřeší sociálně a morálně nejefektivněji, demokratickými metodami, v zájmu člověka a jeho vlastním úsilím, pomocí jeho dovednosti, mistrovství, nadání, svědomí a vědomí odpovědnosti vůči ostatním lidem. Úspěch přestavby odhalí třídní omezenost a egoismus těch sil, které dnes dominují na Západě a které militarismus, horečné zbrojení a hledání nepřátel na celém světě připravily o rozum. Úspěch přestavby pomůže rozvojovým zemím určit si cesty ekonomické a sociální modernizace, aniž by ustupovaly neokolonialismu a vrhaly se do náruče kapitalismu.“

Gorbačov, M. S. (1987). Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět. Svoboda: Praha, s. 113 – 114.

Přestavbou měl SSSR získat kapacity k definitivní porážce kapitalismu, tedy k realizaci starého leninského cíle rozšířit socialismus po celé Zemi.

Gorbačov v době, kdy zahajoval reformy, nechtěl v SSSR zavést ani demokracii a ani tržní hospodářství.

Nové politické myšlení

Protože Gorbačov potřeboval získat čas a prostředky k reformě socialismu, modifikoval Sovětský svaz svoji zahraniční politiku (slogan o novém politickém myšlení) a začal zdůrazňovat možnost kooperace se Západem.

Změna sovětské zahraniční politiky byla nutná, protože vytvářela nadměrný tlak na sovětské ekonomické zdroje – omezení zbrojení a konfrontace se Západem.

Nešlo jenom o **nadměrné zbrojení**, které si kladlo za cíl, aby SSSR disponoval větší vojenskou silou, než jakákoli myslitelná protisovětská aliance.

Musíme vzít v potaz, že Sovětskému svazu se zdařilo v 70. letech vyvézt socialismus do řady rozvojových zemí v Africe a Asii.

Aby se tyto režimy udržely, bylo nutné je ekonomicky podporovat, protože samy byly neživotaschopné – **společnosti založené na aplikaci marxismu nefungovaly nikde na světě.**

Britský historik J. M. Roberts,

„sovětské postavení na počátku osmdesátých let bylo nicméně velice odlišné od toho, v němž se SSSR nacházel deset let předtím. Musel čelit nákladnému konfliktu v Afghánistánu a jeho evropské satelity mu nejenom nepřinášely ekonomický prospěch, ale naopak byly finančně nákladné a bylo třeba v nich udržovat vojenské posádky, což rovněž přispívalo k růstu výdajů na obranu.“

Kontrola konvenčních zbraní

Listopad 1985 - Mimořádný summit NATO, na němž americký prezident Ronald Reagan referoval o svých ženevských rozhovorech s Michaiilem Gorbačovem ohledně snižování jaderného potenciálu (pozdějším výsledkem jednání byla smlouva START).

Prosinec 1986 - Bruselská deklarace NAC o kontrole konvenčních zbraní navazující na výsledky stockholmské Konference o opatřeních pro budování důvěry a bezpečnosti a odzbrojení (notifikace cvičení a inspekce)

Únor 1987 - Ve Vídni zahájeny rozhovory členských států NATO a Varšavské smlouvy o mandátu pro jednání o konvenčních ozbrojených silách v Evropě.

Červen 1987 - Ministři zahraničních věcí se na zasedání rady NAC v Reykjavíku vyslovili pro dohodu o "všeobecném a účinně ověřitelném" zákazu amerických a sovětských raket středního doletu a operačně taktických raket v Evropě.

INF

8. prosince 1987 - Podepsána smlouva mezi SSSR a USA o likvidaci jejich balistických raket a křídlatých střel středního a kratšího doletu (INF) o dosahu 500-5000 kilometrů.

Dokument vycházel z takzvané *nulové varianty*, která byla Spojenými státy prosazována od počátku osmdesátých let, sovětskou stranou však dosud tvrdě odmítána. Podle dohody měl Sovětský svaz zlikvidovat 1752, Spojené státy 859 kusů těchto zbraní.

Dále obsahovala do té doby naprosto nepředstavitelná ustanovení, týkající se kontroly dodržování přijatých usnesení. **Sovětským i americkým kontrolním týmům měl být do budoucna umožněn přístup na základny protivníka, stejně tak i přímá účast na střelnicích i v jiných zařízeních, vybraných pro provedení likvidace.**

Obě strany se rovněž dohodly na dodržování smlouvy ABM (jedné z dohod komplexu SALT I), která zakazovala budování systémů protiraketové obrany (včetně kosmu), avšak umožňovala provádění výzkumu ve smluvně stanoveném rozsahu.

Podepsání dohody se stalo historickou událostí. Bylo zdůrazňováno, že Sovětský svaz a Spojené státy americké se totiž vůbec poprvé dokázaly dohodnout na likvidaci celého zbrojního systému. Význam spíše pro posílení důvěry jako precedent než praktický vojenský.

Nicméně SSSR se ulehčilo – zmizely prostředky, které jej mohly přímo ohrozit – díky do strategie pružné reakce.

Implementace INF

Prosinec 1987 - Podepisují ministři zahraničí Belgie, Itálie, Nizozemska, Velké Británie, Německa a USA bilaterální dohody o jejím plnění. 21. května 2001 Rusko a USA dokončily likvidaci zhruba 4000 jaderných hlavic, a po 13 letech tak naplnily sovětsko-americkou smlouvu (INF) a o vzájemných inspekcích těchto jaderných raketových arzenálů.

Zlikvidováno bylo 1846 sovětských a 846 amerických raket krátkého a středního doletu a demontovány byly také transportéry, skladovací sila a odpalovací zařízení.

březen 1988 - Zasedání NAC a summit za účasti hlav členských států v Bruselu. Vydáno takzvané **Prohlášení o kontrole konvenčního zbrojení (Statement on Conventional Arms Control)**, jenž stanovilo návrh na praktickou kontrolu plnění dohod o konvenčním zbrojení.

Prostor k vyjednání a podpisu Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (KOS)

Prosinec 1988 - Na zasedání NAC bylo přijato prohlášení o kontrole zbrojení v konvenční oblasti. Rada se usnesla na návrhu celkových limitů pro všechny druhy konvenčních zbraní v Evropě a na návrhu pravidelné a účinné kontroly a ověřování počtu ozbrojených sil a výzbroje, zahrnující výměnu podrobných informací a inspekce na místě.

Prohlášení schváleno poté, co v New Yorku **Michail Gorbačov oznámil významné jednostranné snížení ozbrojených sil a výzbroje SSSR**. Rada NATO označila tento krok za "první významný krok na cestě ke snížení nerovnováhy v konvenční výzbroji".

Sovětský svaz tehdy deklaroval jednostranné snížení početního stavu sovětské armády o 500 000 vojáků a stažení 50 000 vojáků, 10 000 tanků, 8 500 dělostřeleckých systémů a 800 letadel z území ČSSR, NDR a Maďarska

CFE Treaty a konec Varšavské smlouvy

Prosinec 1989 - Na summitu NATO americký prezident Bush ohlásil začátek "nové éry spolupráce" mezi Západem a Východem (prohlášení předcházela schůzka Bush-Gorbačov na Maltě 2. až 3. prosince 1989).

22.-23. května 1990 - NATO hodnotí důsledky změn v Evropě a zahajuje revizi své vojenské strategie otevřena otázka adaptace NATO na nové strategické prostředí.

1990 – Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě – parita v těžkých zbraňových systémech.

Každý blok 20 000 tanků, 30 000 BVP a OT, 20 000 dělostřeleckých systémů nad 100 mm, 6 800 bojových letadel a 2000 úderných vrtulníků.

V rámci zamezení porušování smlouvy signatářské státy vypracovaly podrobný režim výměny informací, provádění inspekcí a verifikace. Každý signatářský stát je zavázán informovat ostatní signatáře velmi podrobně o početních stavech a dislokaci vlastní armády – **bezprecedentní režim kontroly konvenčního zbrojení od Atlantiku po Ural.**

Varšavská smlouva likviduje mnohem více techniky, protože měla výraznou početní převahu!

Implementace v roce 1995 – nové podmínky. 1999 – modifikace smlouvy na summitu v Istanbulu – nikdy nevstoupila v platnost.

2015 – Rusko smlouvu vypovědělo.

1991 – rozpouštění VS 1991 – rozpad SSSR. Co dál s NATO? Adaptace!

Literatura

- Fidler, J. - Mareš, P.: Dějiny NATO. Praha 1997.
- Roberts, J. M. (2004). Dvacáté století. Dějiny světa od roku 1901 do současnosti. Beta-Dobrovský: Praha-Plzeň.
- Luňák, P. (ed): Plánování nemyslitelného. Praha 2007.
- Mastny, V.: Learning from the Enemy. NATO as a model for the Warsaw Pact. Zürich Beiträge zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung, Nr. 58. Zürich 2001.
- http://www.natoaktual.cz/na_historie.asp?y=na_summit/historienato.htm